मित्रैरित्यध्यायोवक्ष्यमाणानामापद्धर्माणांसूत्रभूतस्तत्रसर्वप्रकारैरापद्यागतायामधर्मेणप्रजापीडनजेनापिकोशवृद्धिःकर्तव्यातेनैवसर्वाआपदस्तरतीत्यध्यायार्थः ॥ १ ॥ सर्वतःसर्वैः ॥ २ ॥ परस्यचक्रं राष्ट्रंप्रतिअभियातस्यबलीयसासार्धं ॥ ३ ॥ असंविहितंअसम्यगक्षितंराष्ट्रंयेनतस्य अतिपीडनात् परकीयामात्यादीनांभेदोपिअप्राप्यः तत्रअर्थसाध्यंजीवितंवासुकृतंअर्थश्चामार्गेणापिप्राप्यउतार्थेविना मरणंवाश्रेयइतिसार्धेनप्रश्नः ॥ ४ ॥ मामांअप्राक्षीःपृष्टवानसि ॥ ५ ॥ वचनात्शास्त्रात्धर्मंश्रुत्वाउपास्यचक्वचिद्देशेकश्चिदेवसाधुर्भवति ॥ ६ ॥ आपत्कालेधनार्थंप्रजाःकर्षन्नपिधनंलभतेचेदापदंनि स्तीर्यप्रजाअनुकंपयेत् नवालभतेचेत्त्वस्यप्रजामांचनाशोभवतीतिविचार्यत्वस्यप्रश्नस्योत्तरंत्वयमेवचिंतनीयमित्यर्थः ॥ ७ ॥ यात्रार्थंराज्ञांव्यवहारनिर्वाहार्थं धर्मोराज्ञांआपद्धर्मस्तदर्थत्वेनबहुलंउपायं

युधिष्ठिरउवाच मित्रैःप्रहीयमाणस्यबद्धमित्रस्यकागतिः॥ राज्ञःसंक्षीणकोशस्यबलहीनस्यभारत ॥१॥ दुष्टामात्यसहायस्यच्युतमंत्रस्यसर्वतः॥राज्या त्प्रच्यवमानस्यगतिमग्र्यामपश्यतः॥ २॥ परचक्राभियातस्यपरराष्ट्राणिमृद्नतः॥ विग्रहेवर्तमानस्यदुर्बलस्यबलीयसा॥ ३॥ असंविहितराष्ट्रस्यदेशकालाव जानतः॥ अप्राप्यंचभवेत्सांत्वंभेदोवाप्यतिपीडनात्॥ जीवितंत्वर्थहेतुर्वातत्रकिंसुकृतंभवेत्॥४॥ भीष्मउवाच गुह्यंधर्मजमाप्राक्षीरतीवभरतर्षभ॥ अपृष्टोनोत्सहेवक्तुंधर्ममेतंयुधिष्ठिर॥ ५॥ धर्मोह्यणीयान्वचनाद्बुद्धिश्चभरतर्षभ॥ श्रुत्वोपास्यसदाचारैःसाधुर्भवतिसक्वचित्॥ ६॥ कर्मणाबुद्धिपूर्वेणभव त्याद्योनवापुनः॥ तादृशोयमनुप्रश्नःसंव्यवस्यःस्वयाधिया॥ ७॥ उपायंधर्मबहुलंयात्रार्थंशृणुभारत ॥ नाहमेतादृशंधर्मंबुभूषेधर्मकारणात्॥ ८॥ दुःखा दानइहत्येषस्यात्तुपश्चात्क्षयोपमः॥ अभिगम्यमतीनांहिसर्वासामेवनिश्चयः॥ ९॥ यथायथाहिपुरुषोनित्यंशास्त्रमवेक्षते॥ तथातथाविजानातिविज्ञानमथ रोचते॥ १०॥ अविज्ञानादयोगोहिपुरुषस्योपजायते॥ विज्ञानादपियोगश्चयोगोभूतिकरःपरः॥ ११॥ अशंकमानोवचनमनसूयुरिदंशृणु॥ राज्ञःकोश क्षयादेवजायतेबलसंक्षयः॥१२॥ कोशंचजनयेद्राजानिर्जलेभ्योयथाजलं॥ कालंप्राप्यानुगृह्णीयादेषधर्मःसनातनः॥ उपायधर्मंप्राप्येमंपूर्वैराचरितंजनैः ॥१३॥ अन्योधर्मःसमर्थानामापत्स्वन्यश्चभारत॥ प्राक्कोशात्प्राप्यतेधर्मोवृत्तिर्धर्माद्गरीयसी ॥१४॥

शृणु अहंतुनबुभूषइतितस्यशब्दैरनादरणीयत्वंदर्शितं बुभूषेप्राप्तुमिच्छामि॥ ८॥ एषउपायोदुःखादानः प्रजानांदुःखेनआदीयतेंगीक्रियतेऽतएवपश्चात्क्षयोपमोमरणतुल्यः प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतोहुताश नः राज्ञःप्राणान्बलंकोशंनादग्ध्वाविनिवर्ततइति अभिगम्याश्चताःमतयश्चतासांसर्वासांप्रजानामितिवा॥ ९॥ १०॥ अयोगः उपायाभावः॥ ११॥ १२॥ अनुगृह्णीयात् प्राक्कर्षिताःप्रजाइतिशेषः उ पायधर्मंउपधर्मं अमुख्यधर्ममितियावत् सार्धः॥ १३॥ प्राक्कोशाद्विनापिकोशंतपआदिनाधर्मः वृत्तिर्जीवनं तल्लोपप्रसक्तौतुकोशसंचयविरोधीधर्मोनादर्तव्यइत्यर्थः॥ १४॥

Digitized by Google